

Institucinės ekonomikos teorijų raiška viešųjų pirkimų procese

Simona Ereminaitė

*Mykolo Romerio universitetas
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius, Lietuva*

doi:10.13165/VPA-14-13-2-07

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos institucinės ekonomikos teorijos ir jų dedamosios viešųjų pirkimų procese. Ypatingas dėmesys skiriamas institucijų ir jų veiklos efektyvumo viešųjų pirkimų procese išgryninimui. Mokslinės literatūros lyginamoji analizė leidžia daryti prielaidą, kad institucinė aplinka yra ekonomikos viešųjų pirkimų proceso organizavimo ir įgyvendinimo augimo pasekmė ar priežastis. Tinkamos institucijos užtikrina nuosavybės teisių apsaugą, žemą korupcijos ir biurokratijos lygį, teisės viršenybės principo įgyvendinimą, formuoja palankią institucinę aplinką ekonomikos augimui ir plėtrai. Efektyvi institucinė struktūra valstybėje sukuria paskatas rinkos dalyviams investuoti į fizinį ir žmogiškąjį kapitalą bei kurti novatoriškus produktus, kurie ilgalaikėje perspektyvoje turi tiesioginį bei teigiamą poveikį šalies ekonomikai.

Raktažodžiai: *institutas, institucija, institucionalizmas, neoinstitucionalizmas, ekonomikos teorija, viešieji pirkimai.*

Keywords: *institute, institution, institutionalism, new institutionalism, economic theory, public procurement.*

Įvadas

Viešųjų pirkimų organizavimo ir įgyvendinimo mechanizmas suprantamas kaip viena iš aktualiausių ekonomikos problemų, taip pat viena iš potencialiausių sėkmingos viešosios politikos įgyvendinimo priemonių, kuria galima ne tik sukontroliuoti pinigų srautus valstybėje, bet ir manipuluoti korupcijos atsiradimo galimybėmis [23, p. 67].

Remiantis institucionalizmo kaip savarankiškos ekonomikos teorijos kryptimi, viešųjų pirkimų procesas gali būti suprantamas kaip institutų visuma, pasižyminti ypatingais tarpusavio ryšiais tarp perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų bei darantį įtaką ekonominei raidai valstybėje. Institutas viešųjų pirkimų procese susideda iš: 1) formalių taisyklių, reglamentuojančių viešųjų pirkimų tvarką, bei neformalių santykių tarp perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų, turinčių poveikį tiek jų tarpusavio ryšiams, tiek jų bendriems susitarimams bei ūkinės veiklos vystymui; 2) prievartos priemonių, užtikrinančių nustatytų viešųjų pirkimų tvarkos normų laikymąsi, sankcijų bei valstybinės prievartos ignoruojant Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų teisinę bazę. Viešajame sektoriuje viešieji pirkimai apima dominuojantį viešųjų pirkimų tarnybų vaidmenį, teisėtvarkos procesus, sveikatos, socialinės tarnybos, išsimokslinimo, gynybos, transporto ir aplinkos apsaugos klausimus, todėl siekiant įgyvendinti viešosios politikos tikslus bei patenkinti pilietinę visuomenę, viešojo sektoriaus organizacijų pirkimų apimtis yra daug platesnė negu privačiame sektoriuje [17].

Viešieji pirkimai yra palyginti nauja viešojo sektoriaus institucijų praktika, siejama su Naujosios viešosios vadybos idėjomis perimti verslo valdymo principus ir juos pritaikyti viešųjų institucijų veikloje, tokiu būdu taupyti valstybės lėšas, jas efektyviau paskirstyti, skatinti viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimą. Institucionalizmo ištakos siekia XIX–XX amžių sandūrą, kai ypatingai buvo centruojamasi į socialinį ir ekonominį vystymąsi valstybėje, ekonominių problemų sprendimą, tinkamų sprendimų viešajam ir privačiam sektoriui paiešką, neskirstant pirminių ir antrinių institutų, o juos analizuojant kaip visumą viešųjų pirkimų procese.

Tikslas – išanalizuoti institucinės ekonomikos teorijų raišką viešųjų pirkimų procese, numatant viešųjų pirkimų tvarkos tobulinimo galimybes ekonominiu požiūriu.

Uždaviniai:

1. Apibrėžti viešųjų pirkimų sampratą klasikinio institucionalizmo teorijoje.
2. Išanalizuoti neoinstitucionalizmo ekonomikos teorijas viešųjų pirkimų procese: nuosavybės teisių, transakcijų (sandorių), sutarčių, visuomeninio pasirinkimo ir agentų.
3. Išnagrinėti ir įvertinti institucionalizmo raišką viešųjų pirkimų proceso etapuose ir numatyti viešųjų pirkimų tvarkos tobulinimo galimybes.

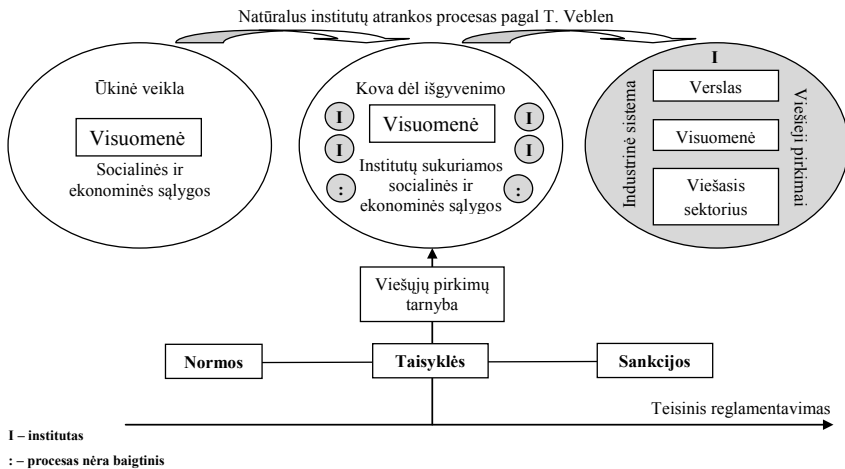
Metodai: loginė analizė ir sintezė, lyginamoji analizė, mokslinės literatūros, teisinės bazės, internetinių šaltinių analizė.

Viešųjų pirkimų samprata klasikinio institucionalizmo teorijoje

Pirkimų sampratos identifikavimas yra svarbus analizuojant institucines ekonomikos teorijas ir jas vertinant ekonominiu požiūriu. Mokslinėje literatūroje pateikiama skirtinga pirkimų samprata. Visų pirma, *pirkimas* yra sutartis, pažyminti

prekės įsigijimą, bendradarbiaujant viešojo ir privataus sektoriaus organizacijoms, kartu tai abipusis susitarimas tarp pardavėjo ir pirkėjo, teisiškai patenkinantis kiekvieno dalyvio poreikius arba sutartis tarp tiekėjo, turinčio teisę parduoti prekę, ir pirkėjo, galinčio ją pirkti už nustatytą kainą, kurios dydį lemia tiekėjo ir pirkėjo susitarimas [9; 14; 15; 38].

Remiantis Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymu, *viešasis pirkimas* suprantamas kaip perkančiosios organizacijos atliekamas prekių, paslaugų ar darbų pirkimas, kurio tikslas – sudaryti viešojo pirkimo–pardavimo sutartį. Viešieji pirkimai yra susiję su prekių ir paslaugų pirkimu bei darbų užsakymu, kuriuos perka arba užsako paprastai viešieji subjektai (pvz., valstybinės arba vietinės valdžios įstaigos ir joms pavaldžios organizacijos) [25]. Analizuojant *klasikinę (amerikietišką) institucionalizmo teoriją* viešuosiuose pirkimuose, galima pastebėti laipsnišką šios teorijos augimą bei visuomenei priimtinių institutų formavimosi procesą ekonominiu, politiniu, vadybiniu bei teisiniu požiūriais (žr. 1 pav.).

1 pav. Klasikinės institucionalizmo teorijos identifikavimas viešuosiuose pirkimuose [sudaryta remiantis 20; 33; 40]

Istoriškai klasikinė institucionalizmo teorija leido suskirstyti visuomenę pagal konkrečią ūkinę veiklą ir santykius, kuriuos tiesiogiai veikia socialinės ir ekonominės sąlygos. Pasakytina, kad pirkimo procesai buvo galimi jau priešistoriniu laikotarpiu, kai, be ūkinės veiklos ir keitimosi prekėmis, paslaugomis ir darbais, valstybės nebūtų galėjusios egzistuoti. Kitas etapas natūraliai leido susiformuoti institucinei sistemai, identifikuoti institucijas bei klasifikuoti jas pagal atliekamas funkcijas. Vertinant institucijų būtinumą viešųjų pirkimų procese, galima teigti, kad be teisinio reguliavimo, institucijų įsikišimo ir kontrolės užtikrinti ūkinės veiklos skaidrumą būtų neįmanoma. Galiausiai, formuojantis industrinei sistemai

santykiai visuomenėje, viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimas tampa vieni iš svarbiausių viešosios politikos svertų orientuojantis į ekonominį naudingumą viešajam interesui. Mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad viešieji pirkimai priskiriami antrajam institucionalizmo etapui XX amžiaus devintajam dešimtmeciui, t. y. 40–50 metų po Antrojo pasaulinio karo, kai labiausiai įsitvirtino Naujosios viešosios vadybos idėjos viešuosiuose pirkimuose [40, p. 373]. Vėliau padėti viešųjų pirkimų teoriniai pagrindai, apibrėžta viešojo pirkimo sąvoka.

Pagal J. Commons, analizuojant viešuosius pirkimus negalima ignoruoti teisės principų, psichologinių aspektų, etikos ir politikos nuostatų integravimo, kas turi tiesioginę įtaką verslo ciklų formavimuisi ekonomikoje [33, p. 1]. *Normos ir taisyklės* yra pagrindiniai institucinės aplinkos elementai viešųjų pirkimų procese, kadangi čia ekonomikos subjektai vykdo savo pasirinkimus. Norma gali būti apibrėžiama kaip žmonių elgesys, siejantis individo vertybes ir jo kasdieninį elgesį. Norma apibrėžia žmogaus elgesį skirtingose situacijose ir jos vykdymas gali būti savanoriškas ar sankcionuotas (paremtas socialinėmis, ekonominėmis ir teisinėmis procedūromis). Galima teigti, kad viešųjų pirkimų procese norma gali būti suprantama kaip svarbiausias ekonomikos subjektų elgesį koordinuojantis reguliatorius, turintis tiesioginę įtaką ekonomikos vystymui, pasitikėjimui valstybinėmis institucijomis ir verslo atstovais, visuomenės pasitikėjimo lygio užtikrinimui, korupcijos masto šalyje kontroliavimui. Tokiu būdu sukuriama efektyvi *sankcijų* taikymo sistema, nesilaikant viešųjų pirkimų procesą reglamentuojančių normų.

Švedų sociologinio institucionalizmo atstovas Karl Gunnar Myrdal (1898–1987) orientavosi ne tik į ekonominius procesus valstybėje, tačiau kartu akcentavo politinių tikslų svarbą. Vadinamoji Stokholmo mokykla paskatino ūkio planavimo, tarpautinių ekonominių ir politinių institucijų atsiradimą šiuolaikinių valstybių valdymo sistemose [8]. Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje suteikia plačias galimybes šalies verslininkams konkuruoti bei įgyti pranašumą kitų tiekėjų atžvilgiu. Analizuojant viešųjų pirkimų teisinę bazę, galima pasiremti Stokholmo mokyklos atstovo Karl Gunnar Myrdal išplėtotu kumuliatyviu principu, pagal kurį keičiantis vieno veiksnio poveikiui, kinta kitų veiksnių poveikis. Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ir pradėjus šalyje formuotis laisvajai rinkai, kilo būtinybė reglamentuoti už visuomenės lėšas vykdomus pirkimus. Tam buvo priimta daugybė teisės aktų, reguliuojančių viešųjų pirkimų sritį. Pastebėtinas Lietuvos Respublikos kaip teisinės valstybės atsilikimas, daugiausia susijęs su neatitinkančiais tuometinio laikotarpio institutais ir institucijomis, kas formavo ekonominį, socialinį ir dvasinį gyvenimą. Tik 1995 m. balandžio 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino konkretesnes ir aiškesnes *Valstybinio pirkimo laikinąsias taisykles*, reglamentuojančias pirkimų tvarką bei procedūras. Šis teisės aktas buvo pirmas šiuolaikinis viešuosius pirkimus reglamentuojantis įstatymas Lietuvoje, kuris užtikrino konkurenciją, procedūrų skaidrumą ir atvirumą, tiekėjų lygiateisiškumą. *Valstybinio pirkimo laikinosios taisyklės* Lietuvos Respublikos Seime priimtos 1996 m. rugpjūčio 13 d., įsigaliojo – nuo 1997 m. sausio 1 d. [23, p. 67; 37].

Aktuali problema, siejama su viešųjų pirkimų įgyvendinimu, yra aukštas korupcijos lygis. Ekonomistų A. Antoci ir P. L. Sacco teigimu, viešieji pirkimai gali būti prilyginami žaidimui, kuriame įmonių atstovai yra linę imituoti tam tikrą atlyginantį veiksma užuot ieškoję optimalaus sprendimo [4, p. 90]. Neretai aukštų valstybės tarnautojų pagrindinis pirkimų tikslas yra asmeninės naudos siekimas [33, p. 2–3]. Jie gali įgyvendinti projektus, daryti menkai pagrįstus ar visiškai ekonomiškai nenaudingus pirkimus, kurie neduoda socialinės ir ekonominės naudos viešajam interesui. Korupcija ilgą laiką buvo siejama su sąžiningumu nebuvimu sistemoje, procesuose ar diegiant standartus. Procesiniai nukrypimai viešųjų pirkimų procese gali atsirasti dėl klaidų, nekompetencijos ar tiesiog iš sąmoningų sumanymų [21, p. 389; 22]. Mokslininkai, kurie analizuodami korupcijos reiškinius rėmėsi funkcionalistine mokykla, teigė, kad sistemos ar procesų ydas gali pako-reguoti korupcija (kyšių davimas), skatindama veiklos efektyvumą, sumažindama biurokratinės kliūtis investavimui ir padėdama priimti sprendimus, palankius ekonominiam vystymuisi. Remiantis švedų tyrinėtojo T. T. Lennerfors išskirtais vertinimo kriterijais, viešųjų pirkimų praktiką galima vertinti per dviejų teorijų prizmę. Deontologinė etika reikalauja tobulo viešo pirkimo proceso, kuriame akcentuojami skaidrumo, teisingumo ir iš jų išplaukiantys vienodo visų traktavimo, nediskriminacijos, abipusės pagarbos principai. Teleologinė etika siūlo orientuotis į pasekmes, t. y. ekonominį naudingumą, todėl dėmesys skiriamas galutiniam rezultatui, mažinant ekonominių subjektų nelygybę ir verslo sprendimus orientuojant į visuomenės bendrus interesus¹ [24; 31, p. 80].

Remiantis klasikinio institucionalizmo teorija, galima teigti, kad viešųjų pirkimų procesas be reglamentuotų ir teisinėje bazėje įtvirtintų normų negalėtų būti skaidrus ir ekonomiškai naudingas valstybei bei pilietinei visuomenei. Tiksliai reglamentuotas perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų statusas, teisės ir pareigos, atsakomybė visuomenei yra vieni svarbiausių ir kartu pamatinių klasikinio institucionalizmo bruožų. Norint užtikrinti skaidrų ir ekonomiškai naudingą viešojo pirkimo procesą, būtinos atitinkamos valstybinės institucijos, darančios įtaką ekonominių subjektų veiklai.

Neoinstitucionalizmo ekonomikos teorijų analizė ir vertinimas

Nepasitenkinimas tradicine ekonomikos teorija, tradiciniais vadybiniais metodais ir sprendimais bei valstybės institucijų nelankstumu, paskatino naujos ekonomikos mokyklos *neoinstitucionalizmo ekonomikos teorijos* atsiradimą XX amžiaus paskutiniaisiais dešimtmečiais. Pagrindiniai neoinstitucionalizmo bruožai viešųjų pirkimų procese atsispindi per sąmoningą viešųjų pirkimų planavimo procesą, kurio rezultatas – *socialiniai institutai ir institucijos*.

1 Klasikinė sociologinio institucionalizmo teorija Prancūzijoje XX amžiaus 6–7 dešimtmetyje.

Klasikinis institucionalizmas leidžia identifikuoti savaime susiformavusias perkančiąsias organizacijas ir tiekėjus, atskirti valstybėje veikiančius ekonominius subjektus – viešąjį ir privatų sektorių, t. y. grupes ir organizacijas, – tačiau individualius santykius bei elgseną analizuoja iš šios teorijos atsiradusios neoinstitucinės ekonomikos teorijos. Neoinstitucionalizmas skatina į viešųjų pirkimų procesą pažvelgti praktiškai ir veikiančius institutus analizuoti ne pagal idealias teorinio modelio sąlygas, o pagal viešųjų pirkimų praktikoje esančias alternatyvas, kas leidžia išplėsti mikroekonominę analizę. Be *fizinio ir techninio ribotumo*, būdingo klasikinei institucionalizmo teorijai, neoinstitucionalizmas identifikavo ir giliau analizavo *visuomenės institucinę struktūrą*. Ekonominėmis aplinkybėmis susiformavusi institucinė struktūra atspindi situaciją viešųjų pirkimų procese, kai valstybinių institucijų perkančiosios organizacijos turi būti suinteresuotos ekonomiškiausiu ir/arba efektyviausiu pirkimu, tuo tarpu tiekėjai (verslo organizacijos) – galimai maksimaliu pelnu atlikus viešąjį pirkimą [20; 28, p. 618]. Neoinstitucionalizmas neretai analizuojamas kitų krypčių ir srovių plotmėje, iš kurių paminėtinos *nuosavybės teisių, transakcijų (sandorių), sutarčių, visuomeninio pasirinkimo* bei *agentų ekonomikos teorijos* (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Neoinstitucionalizmo ekonomikos teorijų viešuosiuose pirkimuose analizė

Eil. Nr.	Neoinstitucionalizmo ekonomikos teorija	Autoriai	Pagrindiniai teorijos aspektai viešuosiuose pirkimuose
1.	Nuosavybės teisių teorija (angl. <i>The property rights theory</i>)	Alchian, Demsetz (1973)	1. Viešųjų pirkimų teisinė bazė: Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisės aktai 2. Nuosavybės perdavimas įtvirtinamas sutartimi
2.	Transakcijų (sandorių) teorija (angl. <i>The theory of transaction costs</i>)	Coase (1937)	1. Rinka (valstybė plačiąja prasme) ir firmos (perkančiosios organizacijos ir tiekėjai) 2. Socialiniai kaštai lygūs privačių ir išorinių kaštų sumai (ekonomiškumo ir skaidrumo problemos viešųjų pirkimų procese identifikavimas)
3.	Sutarčių teorija (angl. <i>The theory of contracts</i>)	Meckling, Jensen (1976)	1. Sudėtingas tinklas, paremtas geresnio firmos tipo paieškomis 2. Ilgalaikių santykių plėtra 3. Perkančiųjų organizacijų, tiekėjų ir Viešųjų pirkimų tarnybos kontroliuojama veikla įgyvendinant sutartį 4. Normomis paremtas administracinis koordinavimo mechanizmas ir monitoringas (stebėseną) 5. Investicinis mechanizmas, susijęs su elektroninių viešųjų pirkimų plėtra

2 lentelės tęsinys

4.	Viešojo pasirinkimo teorija (angl. <i>The public choice theory</i>) Agentų teorija (angl. <i>The agency theory</i>)	Arrow (1963) Buchanan, Tullock (1958) Eisenhardt (1989)	1. Asmeninių interesų siekimas, individo racionalumo principas (naudos ir kaštų santykis) 2. Korupcinių sandėrių sudarymas tarp perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų (kyšiai) 3. Politinė rinka 4. Užsakovo (perkančioji organizacija) – vykdytojo (tiekėjas) interesų egzistavimo problema

Nuosavybės teisių ekonomikos teorija yra siejama su A. A. Alchian ir H. Demsetz, kurie institucionalizmą apibrėžė kaip normų, kurios reguluoja ribotų išteklių pasisavinimą, visumą [2, p. 16]. Remiantis šia nuostata, viešųjų pirkimų procese plačiausius įgaliojimus teisiniu požiūriu turi perkančioji organizacija, kuri ne tik planuoja ir organizuoja viešąjį pirkimą, bet ir turi sprendimo teisę dėl konkurso nugalėtojo paskelbimo. Tuo tarpu tiekėjo statusas išlieka formalus ir pasireiškia per teisingą konkurenciją rinkoje, nepažeidžiant įstatymuose įtvirtintų taisyklių. Pagal nuosavybės teisių ekonomikos teoriją, pagrindinis tikslas viešųjų pirkimų procese – pasirašyti viešojo pirkimo-pardavimo sutartį, t. y. keistis ištekliais ir gauti kuo daugiau teisiųjų įgaliojimų ištekliui (prekės, paslaugos ir darbai). Akcentuotina, kad *pirkimo sutartyje, kai ji sudaroma raštu, turi būti nustatyta: sutarties šalių teisės ir pareigos, perkamos prekės, paslaugos ar darbai, jeigu įmanoma, tikslūs jų kiekiai, kaina arba kainodaros taisyklės, atsiskaitymų ir mokėjimo tvarka, prievolių įvykdymo terminai, prievolių įvykdymo užtikrinimas, ginčų sprendimo tvarka, sutarties nutraukimo tvarka, sutarties galiojimas, jeigu sudaroma preliminarioji sutartis – jai būdingos nuostatos* [23, p. 73].

Pagal nuosavybės teisių ekonomikos teoriją, nuosavybės teisių balansas susijęs su nuosavybės teisių įsigijimu ir dideliais kaštais, kas neretai kelia daug diskusijų mokslininkų darbuose, kadangi sunku iš anksto numatyti realius kaštus ir realią naudą. Tik įgyvendinus konkretų viešąjį pirkimą ir įvykdžius viešojo pirkimo-pardavimo sutarties sąlygas, galima įvertinti ir daryti išvadas, kiek įdėti kaštai atspindi realią ekonominę naudą. Teisinėje sistemoje viešųjų pirkimų konkursai yra *privers-tiniai*, nes *savanoriški* pirkimai atneštų didelių kaštus tiekėjams. Sudėtingiausi reiškiniai, analizuojami ekonomistų darbuose, yra ekonominių veiksmų įtaka teisei sistemai, kai iš praktikos gimsta normos. Tokie reiškiniai pasireiškia tada, kai rinka nebegali efektyviai funkcionuoti nereguliuojant teisinėmis normomis [35, p. 1].

Dar XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje R. Coase iškėlė klausimą, kodėl egzistuoja firmos, jeigu yra rinkos. Rinkos egzistavimas padeda vertinti kaštus, kontroliuoti ir stebėti firmų veiksmus. *Transakcijų (sandorių) ekonomikos teorijoje* rinkos mechanizmo panaudojimo kaštai buvo įvardinti kaip transakciniai kaštai, kuriuos firmos (perkančiosios organizacijos ir tiekėjai) naudoja efektyviau nei rinka. Firmos administracinis aparatas veikia pagal konkrečias funkcijas, įgaliojimus

bei pavedimus [13, p. 386]. Firmų augimo procesas viešuosiuose pirkimuose siejamas su perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų autonomija, laisve priimti ekonomiškai naudingus sprendimus dėl dalyvavimo pirkimų procese, pasikeitimo ištekliais ir panaudojimo viešajam interesui. Akcentuotina, kad ekonominiu požiūriu institucinio aparato augimas gali padidinti kaštus ir ne visada duoti laukiamą rezultatą. Institucijų augimo procesas ypač pastebimas po 2004 m. Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą. Šiandien informacinės visuomenės kūrimas Europos Sąjungoje tapo vienu pagrindinių prioritetų. Elektroniniai viešieji pirkimai padeda sumažinti biurokratiją bei supaprastinti oficialias procedūras, taupomas valstybės tarnautojų laikas bei valstybės pinigai, pagerinama įsigytų produktų ir paslaugų kokybė, skatinama tiekėjų konkurencija, didinami viešųjų tarnybų rezultatai: skatinamas viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimas, stiprėja išorinės aplinkos ir socialinis Vyriausybės vaidmuo [7, p. 3]. Įgyvendinus projektą „Centrinės viešųjų pirkimų informacinės sistemos plėtra“, 2008 m. rugpjūčio mėnesį įvykdytas pirmasis elektroninis viešasis pirkimas Lietuvoje. Ekonominis efektyvumas ne tik padeda mažinti kaštus, nustato griežtas nuosavybės ribas, bet ir sudaro sąlygas paskirstyti nuosavybės teises. Rinkos veikla turi būti palaikoma, todėl pageidautinas tiesioginis rinkos dalyvių skatinimas.

Sutarčių teorija iškelia klausimą, koks firmos tipas yra geriausias. Kiekviena sandorio šalis yra linkusi elgtis savanaudiškai ir jeigu tik įmanoma ji pasinaudoja kitos šalies trūkumais, todėl reikalinga nuolatinė kontrolė [43, p. 223–224]. Ši teorija neapsiriboja sudėtingo sutarčių tinklo aprašymu, tačiau gilinasi į ilgalaikių sutartinių santykių paieškas, efektyvesnės organizacinės struktūros kūrimą. Pabrėžtina perkančiųjų organizacijų, tiekėjų ir Viešųjų pirkimų tarnybos kontroliuojama veikla įgyvendinant viešojo pirkimo–pardavimo sutartį. Mokslinėje literatūroje viešųjų pirkimų procesas neatsiejamas nuo normomis paremto administracinio koordinavimo mechanizmo ir monitoringo (stebėsenos). Investicinis mechanizmas pagal sutarčių teoriją yra susijęs su elektroninių viešųjų pirkimų plėtra [26, p. 2–3]. Kaip teigia E. Vitkauskaitė, R. Gatautis ir D. Neef, viešųjų pirkimų procese turi būti atsižvelgiama į visus techninius dokumentus, todėl svarbūs yra ir tiekėjo pajėgumai dalyvauti viešųjų pirkimų konkurse. Būtina atsižvelgti į keletą aspektų: ar tiekėjas gali pasiūlyti visą kompleksą prekių arba paslaugų, reikalingų perkančiajai organizacijai konkrečiu momentu (pvz., pastatas, dalinis pastatas, visų lygių produktai ir medžiagos bei kt.); ar tiekėjas gali pasiūlyti specifines paslaugas (pvz., projektavimas, dizainas, inžineriniai skaičiavimai ir pan.); ar investuoti palankiau perkančiajai organizacijai, ar investuotojui; ar reikalinga įsigyti prekę arba paslaugą, galbūt yra galimybė nuomotis [18; 27; 41]. Didėjanti konkurencija gerina klientų aptarnavimo kokybę, o sutrumpinta tiekimo grandinė atpigina prekes ar paslaugas. Pasak J. E. J. Prins, itin svarbios valstybės modernizavimui bei žinių ekonomikos plėtrai yra elektroninio verslo ir elektroninės valdžios sritys [32]. Anot A. A. Alchian ir H. Demsetz, valstybinių institucijų valdymas lyginant su privačiomis skiriasi tuo, kad jos negali tiesiogiai dalyvauti organizacijos valdyme, kadangi valstybinių ins-

titucijų savininkai yra mokesčių mokėtojai, o valstybės tarnautojai yra jų atstovai [2, p. 17].

Viešojo pasirinkimo teorijos pradininkai K. J. Arrow, J. Buchanan ir G. Tullock padėjo susiformuoti šiai neoinstitucionalizmo kryptčiai XX amžiaus šeštajame–septintajame dešimtmėčiuose. Mokslininkų darbuose identifikuojamas esminis teorijos bruožas – asmeninių interesų siekimas politinėje sferoje. Autorių teigimu, nėra neįveikiamos ribos tarp politikos ir verslo, kadangi žmonės naudojami visuomeniniais institutais ir institucijomis siekdami asmeninių interesų bet kokia kaina [5; 10]. Naujoji viešoji vadyba ir institucionalizmas būtinumą vykdyti valdymo reformas sieja ne tik su naujų metodų diegimu, bet ir galimybe perimti privataus sektoriaus vertybes bei darbo principus. Elektroninės valdžios teikiama nauda yra neatsiejama nuo naujų galimybių ir iššūkių verslui, didesnės teikiamų paslaugų paklausos, bendrojo vidaus produkto augimo [34]. Elektroninės priemonės yra būtinos siekiant sumažinti valstybės išlaidas ir užtikrinti, kad viešųjų pirkimų procesai vyktų sklandžiau ir skaidriau. A. Guogis ir D. Gudelis teigia, kad biurokratai savo prigimtimi nesiskiria nuo kitų žmonių, deklaracijos apie biurokratų pastangas rūpinantis visuomeniniu gėriu tėra apgaulė ir priedanga siekiant asmeninės naudos [19, p. 27].

Tikslinga kurti projektus, kurie būtų orientuoti į viešųjų pirkimų optimizavimą ir efektyvumo didinimą, integruojant elektroninę valdžią ir elektroninį verslą. Remiantis K. M. Eisenhardt, *agentų teoriją* identifikuoja užsakovo (perkančioji organizacija) – vykdytojo (tiekėjas) (angl. *agent*) interesų egzistavimo problema. Pagrindinis šios teorijos klausimas, kaip garantuoti, kad agentai atliktų tai, ko iš jų reikalauja užsakovas [16, p. 57–58]. Užsakovo ir vykdytojo santykiuose iškyla moralės ir išsisukinėjimo problemos. Agentas elgiasi savanaudiškai ir vengia vykdyti savo įsipareigojimus, jeigu tik žino, kad už tai nebus nubaustas. Agentūros yra vienas iš naujojo viešojo valdymo požymių, kai privataus sektoriaus bei rinkos ypatumai gali būti panaudojami ir jas kuriant. Tarp vertybių, kurias perima naujai kuriamas valdžios judėjimas ir naujasis viešasis valdymas, yra konkurencija, rinkos mechanizmai ir pagarba verslo dvasiai. Naujosios viešosios vadybos mokykloje orientuojamasi į viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą, siekiant efektyviau teikti paslaugas piliečiams. Sąvokos naujasis viešasis administravimas ir naujoji viešoji vadyba dažniausiai vartojamos kaip sinonimai. Tuo tarpu naujojo viešojo valdymo (angl. *New public management*) šaknys glūdi pasaulinėje viešojo administravimo raidoje, įvardijamoje terminu *vyriausybės perkūrimas* (angl. *Reinventing government*), ir konceptualioje sąsajoje su viešąja politika. Remiantis J. Alford ir O. Hughes, naujasis viešasis valdymas suvokiamas ne kaip nauja normatyvinė paradigma, o kaip geriausias valdymo sprendimų kelias arba institucionalizmo minties plėtotė neoinstitucionalizmo teorijoje [3, p. 131].

Remiantis D. Osborn ir T. Gaebler, rinkos modelį pirmiausiai reikėtų taikyti paslaugų teikėjams, o ne politikos arba priežiūros institucijoms. Kur įmanoma, rinkos modelis, pritaikytas vyriausybei, turės konkurencijos tarp valstybinio ir privataus sektoriaus požymių, konkurencijos tarp privačių įmonių, besivaržančių dėl

sutarčių su valstybe, konkurencijos tarp valstybinių įstaigų ir konkurencijos tarp vyriausybės padalinių, teikiančių paslaugas vidaus vartotojams, požymių. Toks rinkos modelis remiasi valdoma arba kontroliuojama konkurencija, kurioje vyriausybė išlaiko įgaliojimus ir atsakomybę už taisyklių nustatymą [30]. Mokslininkų teigimu, į rinką orientuotos vyriausybės programos turi daugiau pranašumų, kadangi jos yra decentralizuotos, konkurencinės, reaguojančios į kintančias sąlygas bei suteikia pasirinkimo laisvę vartotojams.

Išskirtinis neinstitucionalizmo bruožas, lyginant šią ekonomikos kryptį su klasikiniu institucionalizmu, yra tas, kad pagrindinis mokslininkų ir praktikų dėmesys sutelkiamas ties ryšių tarp atskirų institutų ir institucijų analize, ne tik jų identifikavimu. Mokslinėje literatūroje išryškinamas valstybės vaidmuo ekonominiame bei politiniame procesuose, pripažįstama korupcijos, biurokratijos ir lobizmo įtaka, prognozuojami ir numatomi galimi sprendimai šioms politinėms problemoms spręsti.

Viešųjų pirkimų procesas institucionalizmo teorijoje

D. C. North teigimu, institucijos yra visuomenės žaidimo taisyklės, kartu tai žmonių sukurti bet kokios formos apribojimai, formuojantys žmogiškąją sąveiką [29]. Pagal S. J. Burki ir G. Perry, institucijos yra apibrėžiamos kaip formalios ir neformalios taisyklės bei jų vykdymą užtikrinantys mechanizmai, formuojantys individų ir organizacijų elgesį visuomenėje [11]. Pasak S. Voigt ir H. Engerer, institucijas sudaro „taisyklių komponentas“ ir „vykdymo arba sankcijų komponentas“ [42].

Institucionalizmo orientacija į socialinį ir ekonominį vystymąsi valstybėje įgalina viešųjų pirkimų procese neskirstyti pirminių ir antrinių institutų ir juos analizuoti kaip visumą. Viešųjų pirkimų procese institutų visuma susideda iš nacionalinių ir transnacionalinių (Europos Sąjungos) viešuosius pirkimus reglamentuojančių teisės aktų (formalių taisyklių), formalių ir neformalių santykių tarp perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų (formalus pasiruošimas viešojo pirkimo konkursui, derybos, paklausimų siuntimas, neformalus korupcinio pobūdžio išankstiniai susitarimai ir kt.) bei viešųjų pirkimų tvarką užtikrinančių prievartos priemonių. Pasaulio banko ataskaitoje išskiriamas naujas požiūris į ekonomikos vystymąsi, akcentuojant institucijų vaidmenį sprendžiant ekonominės nelygybės klausimus [44]. Pažymėtina, kad Europos Sąjungos valdžios sektoriaus pajamos sudaro maždaug 45 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP), o valstybinių valdžios institucijų vykdomi viešieji pirkimai – 15–20 proc. BVP arba 1500–2000 mlrd. EUR per metus [36]. Teisės viršenybė siejama su nuosavybės teisių apsauga ir maža korupcija, todėl šiuos aspektus įvertinantys indeksai gali būti traktuojami kaip alternatyvūs teisės viršenybę atspindintys rodikliai [12, p. 648–649]. Egzistuoja stiprūs ryšiai tarp korupcijos masto, biurokratijos kokybės ir teisės viršenybę įvertinančių rodiklių [39]. Kadangi institucijos nekuria prekių ir paslaugų, mokslinėje literatūroje ir praktikų ataskaitose jų poveikis gamybos apimčiai yra netiesioginis ir siejamas su poveikiu

investicijoms, žmogiškajam kapitalui ir naujų technologijų kūrimui. D. Acemoglu, S. Johnson ir J. A. Robinson akcentavo politinių ir ekonominių institucijų tarpusavyje sąryšį [1, p. 391].

Institucionalistų požiūriu, valstybė ir teisė – tai dvi neatsiejamos sąvokos. Ekonomika yra teisinės kontrolės objektas, o valstybė – ekonominės naudos gavimo priemonė. Elektroninės valdžios priemonių kūrimas ir diegimas yra neatsiejamas nuo aukštųjų technologijų plėtros, šalies inovacijų skatinimo politikos ir žinių ekonomikos raidos. Informacinės ir ryšių technologijos (toliau – IRT) (angl. *Information and communication technologies*), moksliniai tyrimai ir jų rezultatų pritaikymas praktikoje gali padėti patobulinti egzistuojančius elektroninius procesus, operacijas ir paslaugas. Elektroninės valdžios projektai atskleidė didžiules valstybių socialinės ir ekonominės raidos galimybes, tačiau jų išnaudojimas priklauso ne tik nuo politinės valios, bet ir nuo technologinių sprendimų bei egzistuojančių intelektinės nuosavybės režimų ir paskatų plėtoti žinioms imlias sritis. Šiuolaikinė, greitai kintanti ir kompleksiška žinių visuomenė formuoja vis naujus iššūkius elektroninės valdžios sprendimams, todėl keliami reikalavimai tobulinti IRT naudojimą ir pritaikyti vis modernesnes technologines priemones, įgalinančias greitesnę, paprastesnę ir labiau prieinamą komunikaciją [6]. Valstybės modernizavimui bei žinių ekonomikos plėtrai itin svarbios yra elektroninės valdžios sritys [32]. Institucionalistinės mikroekonomikos pagrindinis teiginys – išteklių paskirstymas yra ne rinkos, o valdžios struktūros funkcija. Valdžia ir jos institucijos sukuria rinką ir per ją veikia, paskirsto pajamas ir pinigų srautus.

Institucionalistai didelį dėmesį skiria individų elgsenos ekonominių ir politinių motyvų aiškinimui. Į individą siūloma žiūrėti ne kaip į atskirą subjektą, o kaip į socialinės sistemos dalį. Hierarchinė valstybės tarnautojų ir politikų atsakomybė gali iš esmės pakeisti jų požiūrį į viešuosius pirkimus ir paskatinti juos veikti vengiant viešų ir privačių interesų konflikto [20]. Institucionalizmas gali būti apibrėžiamas kaip socialinės kontrolės ir pasikeitimų teorija, kurioje daug dėmesio skiriama nuosavybei, korporacijoms ir, žinoma, valstybei. Galima įžvelgti, kad informacinės technologijos suteikia naujų galimybių stebėti viešojo pirkimo procesą nuo poreikio pirki identifikavimo iki sutarties vykdymo kontrolės.

Išvados

1. Viešieji pirkimai yra nauja praktika, taikoma Lietuvos viešajame sektoriuje. Nors viešieji pirkimai siejami su valstybės lėšų taupymu ir efektyviu jų paskirstymu, viešųjų pirkimų praktika rodo, kad naujosios viešosios vadybos idėjos perimtos tik iki tam tikro laipsnio. Institucionalizmo pagrindinis tyrimų objektas yra ne kainodara ar išteklių paskirstymas, o organizacija ir kontrolė. Institucijų funkcijų apibrėžimas, valdžios struktūros nustatymas yra esminiai svertai analizuojant institucinės ekonomikos teorijų raišką viešųjų pirkimų procese. Nuo viešųjų pirkimų teisinio reglamentavimo pradžios ši prekių, paslaugų ar darbų įsigijimo tvarka susi-

laukia visuomenės kritikos dėl neadekvačiai didelių prekių, paslaugų ar darbų kainų, kurias sumoka perkančiosios organizacijos iš mokesčių mokėtojų pinigų. Kita problema – nepakankamai užtikrintos tiekėjų konkuravimo dėl sutarčių sąlygos bei skaidrumo problema.

2. Atliekant viešųjų pirkimų kontrolę, nepakankamai dėmesio skiriama viešojo pirkimo sutarties *ex-ante* kontrolei, t. y. neišnaudojamos kompleksinės vadybos priemonės, siekiant išvengti rimtų Viešųjų pirkimų įstatymo pažeidimų. Galima teigti, kad tikslinga peržiūrėti ir nustatyti Viešųjų pirkimų tarnybos veiklos prioritetus, didesnę dėmesį skirti išankstinei viešųjų pirkimų kontrolei, metodinės pagalbos ir konsultacijų perkančiosioms organizacijoms ir tiekėjams teikimui. Institucionalizmas leidžia struktūriškai analizuoti viešųjų pirkimų procesą ir jo dedamąsias ekonominiu požiūriu. Pasakytina, kad viešųjų pirkimų proceso organizavimo klausimas reikalauja nuodugnesnės analizės viešųjų pirkimų procesą skaidant į atskirus etapus, identifikuojat veikiančius institutus ir institucijas.

3. Pagrindinės institucionalistų metodologinės nuostatos viešųjų pirkimų procese gali būti apibendrintos taip: ekonominių procesų prognozavimas leidžia prognozuoti perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų veiksmus; ekonominių procesų prognozavimas turi turėti aiškias prognozavimo ribas; ekonominiai procesai negali būti suprantami statiškai, kadangi technologinė pažanga skatina ieškoti naujų sprendimų; sprendžiamos konkrečios ūkinės problemos bei politinės dilemos ekonominėje teorijoje, orientuojantis į viešojo pirkimo proceso supaprastinimą biurokratijos požiūriu; pripažįstamas vertybinių sprendimų būtinumas.

Literatūra

1. Acemoglu, D.; Johnson, S.; Robinson, J. A. Institutions as the fundamental cause of long-run growth. *Handbook of Economic Growth*. Amsterdam: North Holland, 2005, 389-476.
2. Alchian, A. A.; Demsetz, H. The Property Rights Rights Paradigm. *The Journal of Economic History*, 1973, Vol. 3, 16–27.
3. Alford, J.; Hughes, O. Public Value Pragmatism as the New Phase of Public Management. *American Review of Public Administration*, 2008, Vol. 38, No. 2, 130–148.
4. Antoci, A.; Sacco, P. L. A public contracting evolutionary game with corruption. *Journal of economics*, 1995, Vol. 61, No 2, 89–122.
5. Arrow, K. J. Social Choice and Individual Values, 1963. <http://cowles.econ.yale.edu/P/cm/m12-2/> [2013-12-01].
6. Barnes, S.; Hunt, B. *E-commerce and v-business – Business Models for Global Success*. Great Britain, 2001.
7. Bof, F.; Previtali, P. Organisational Pre-Conditions for e-Procurement in Governments: the Italian Experience in the Public Health Care Sector. *Electronic Journal of e-Government*, 2007, Vol. 5, No.1, 1–10.
8. Boumans, M.; Davis, J. B. *Economic methodology: understanding economics as a science Basingstoke*. Palgrave, Macmillan, 2010.

9. Brockhaus – die Enzyklopädie: in 24 Bänden. Leipzig: Brockhaus, 1997.
10. Buchanan, J.; Tullock, G. The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy, 1958. <http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv3.html> [2013-12-01].
11. Burki, S. J.; Perry, G. Beyond the Washington Consensus: Institutions Matter. Washington: World Bank, 1998.
12. Butkiewicz, J. L.; Yanikkaya, H. Institutional quality and economic growth: maintenance of the rule of law or democratic institutions, or both? *Economic Modeling*, 2006, No 23 (4), 648–661.
13. Coase, R. The Nature of the Firm. *Economica*. Blackwell Publishing, 1937, No 4 (16), 386-405.
14. Crystal, D. *The Penguin concise encyclopedia*. London: Penguin, 2003.
15. Der Brockhaus: in einem Band. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1996.
16. Eisenhardt, K. M. Agency theory: An assessment and review. *Academy of Management Review*, 1989, Vol. 14, No. 1, 57–74.
17. Erridge, A. Public procurement, public value and the Northern Ireland unemployment pilot Project. *Public Administration*, 2007, Vol. 85, No 4, 1023–1043.
18. Gatautis, R. The Impact of ICT on Public and Private Sectors in Lithuania. *Engineering Economics*, 2008, No. 4(59), 18–28.
19. Guogis, A.; Gudelis, D. Naujosios viešosios vadybos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, 2003, Nr. 4, 26–34.
20. Handbook of new institutional economics. Berlin: Springer, 2008.
21. Hoff, K.; Stiglitz, J. E. *Modern Economic Theory and Development*. The World Bank, 1999, 389–459.
22. Huntington, S. P. *Political order in changing societies*. Yale: University Press, 1968.
23. Junevičius, A.; Ereminaitė, S. Viešųjų pirkimų optimizavimo ir efektyvumo didinimo galimybės. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2010, Nr. 54, 67–84.
24. Lennerfors, T. T. The transformation of transparency – on the act on public procurement and the right to appeal in the context of the war on corruption. *Journal of business ethics*, 2007, Vol. 73, 381–390.
25. Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013-10-26, Nr. 1491.
26. Meckling, W.; Jensen, M. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 1976, Vol. 3, No. 4, 305-360. <http://www.sfu.ca/~wainwrig/Econ400/jensen-meckling.pdf> [2013-12-01].
27. Neef, D. *E-procurement – from strategy to implementation*. United States of America: Prentice Hall PTR, 2001.
28. New Institutional Economics: A Guidebook. Cambridge University Press, 2008.
29. North, D. C. *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
30. Osborne, D.; Gaebler, T. *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming Public Sector*. Addison-Wesley Publishing Company, 1992.
31. Palidauškaitė, J.; Ereminaitė, S. Korupcija viešuosiuose pirkimuose: nuo teorinės apibrėžties link atvejo studijos (I dalis). *Viešoji politika ir administravimas*, 2010, 32, 74–84.

32. Prins, J. E. J. *Designing E-Government. On the Crossroads of Technological Innovation and Institutional Change*. Hague: Kluwer Law International, 2002.
33. Rossiaud, S.; Locatelli, C. *Institutional Economics*. Polinares working paper n.12, 2010.
34. Schubert, P.; Häusler, U. *E-Government meets E-Business: A Portal Site for Startup Companies in Switzerland*. Proceedings of the 34th Hawaii International Conference on System Sciences, 2001.
35. Scott, K. The Price of Politics – Lessons from Kelo V. City of New London. Rowman & Littlefield, 2010. http://books.google.lt/books?id=fHFHk19OzA4C&printsec=fro ntcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [2013-11-30].
36. Statistics reports under Article XIX:5 of the GPA. *World Trade Organization*, 2010. http://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gpstat_e.htm [2013-06-05].
37. Surandas, A. Viešieji pirkimai. *Viešųjų pirkimų tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės informacinis biuletenis*, 2002, 1(2).
38. The new international Webster's comprehensive dictionary of the English language. Naples: Trident press international, 1996.
39. Treisman, D. The causes of corruption: a crossnational study. *Journal of Public Economics*, 2000, No. 76 (3), 399–457.
40. Urbonas J., A.; Maksvytienė, I.; Sabonienė, A. *Ekonomikos teorijos: praeitis ir dabarties tendencijos: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija, 2011.
41. Vitkauskaitė, E.; Gatautis, R. E-procurement perspectives in construction sector SMEs. *Journal of Civil Engineering and Management*, 2008, Vol. 14, No. 4.
42. Voigt, S.; Engerer, H. Institutions and transition: possible policy implications of the new institutional economics, 2001. <http://ssrn.com/abstract=294384> [2013-12-01].
43. Williamson, O. E. Transactions Cost Economics: The Governance of Contractual Relations. *Journal of Law and Economics*, 1979, No. 22, 223–261.
44. World Bank. *World Development Report 2006: Equity and Development*. New York: Oxford University Press, 2006.

Simona Ereminaitė

Expression of Institutional Economic Theories in Public Procurement Process

Abstract

Public procurement is a relatively new practice of the institutions in public sector associated with the new ideas in public management: to take over the business management principles and adapt them to the public institutions, to save the state money, to efficiently distribute and promote public and private sectors. Institutionalism is described of the 19th-20th centuries, especially when the focus is on the social and economic development of the country, economic problems, appropriate solutions for the public and the private sectors in the search, without distinction between primary and secondary institutions, and analyzing them as a whole in the public procurement process.

According to an independent economic institutionalism theory direction, the public procurement process can be understood as a set of institutions with an exceptional inter-relationship between purchasers and suppliers, as well as affecting the economic development of the country. The institute in the procurement process consists of: 1) the formal rules governing public procurement procedures, and informal relations between contracting authorities and suppliers, affecting both their mutual relations and their common agreements and economic development activities, 2) the coercive measures imposed to ensure public procurement procedure norms, sanctions and violence in defiance of state of the Republic of Lithuania procurement legislation. In the public sector, public procurement plays a dominant role in procurement services, law enforcement processes, health, social services, education, defense, transport and the environmental issues sectors, and therefore, to achieve public policy objectives and meet civil society needs in the public sector organizations in the procurement volume is much larger than in the private sector.

Institutionalism allows the identification of self-formed purchasers and suppliers to separate the network of economic actors' public and private sectors, groups and organizations. In the relationship between individual behavior and analyses of these theories, new institutional economic theory is born. New institutionalism encourages looking at the practical and effective institutions in the procurement process, analyzing not under the ideal conditions of a theoretical model, and according to the public procurement law with the alternative, which allows to extend the micro-economic analysis. In addition to physical and technical limitations inherent in classical institutionalism theory, new institutionalism identified and further analyzed the institutional structure of the society. The institutional structure formed in economic circumstances reflects the situation in the procurement process, the state authorities of the contracting authority must be interested in a cost-effective and/or efficient purchasing, while suppliers (business organizations) – the maximum profit possible after the procurement.

Simona Ereminaitė – Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto doktorantė, vadybos ir verslo administravimo magistrė.

E. paštas: simona.ereinaite@mruni.eu

Simona Ereminaitė, Master of Management and Business Administration, Mykolas Romeris University, Institute of Public Administration, PhD student.

E-mail: simona.ereinaite@mruni.eu

Straipsnis įteiktas redakcijai 2014 m. vasario 13 d.; recenzuotas; parengtas spaudai 2014 m. gegužės 22 d.